

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра політології, історії і філософії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
бакалавр

на тему: «Політична корупція: сутність та механізми протидії»

Виконала: здобувачка вищої освіти
за освітньою програмою
Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти бакалавр
групи 052ПОЛІТбд_41
Подпальна О.О.
Керівник: Шаравара Т.О.
Рецензент: Лозинська Т.О.

Полтава 2025 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

Освітня програма Політологія
Спеціальність 052 Політологія
Рівень вищої освіти бакалаврський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Наталія СИЗОНЕНКО

16 травня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
Подпальної Оксани Олександрівни

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Політична корупція: сутність та механізми протидії»

керівник роботи: доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Шаравара Тамара Олексіївна

Затверджено засіданням кафедри протокол № 20 від 21 травня 2024 р.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 15 травня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: інформаційні джерела та наукові дослідження відповідно до тематики кваліфікаційної роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні аспекти політичної корупції.

Розділ 2. Сприятливі умови та наслідки політичної корупції.

Розділ 3 . Механізми протидії політичній корупції.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

6. Дата видачі завдання: 16 травня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи.	02.04.2024 р. – 30.04.2024 р.	
2	Складання та погодження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	01.05.2024 р. – 15.05.2024 р.	
3	Опрацювання літературних джерел	16.05.2024 р. – 30.06.2024 р.	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	16.05.2024 р. – 26.04.2025 р.	
5	Виконання теоретичних розділів роботи	16.05.2024 р. – 20.03.2025 р.	
6	Виконання дослідницького розділу роботи	01.02.2025 р. – 20.03.2025 р.	
7	Оформлення тексту роботи	09.05.2025 р. – 16.05.2025 р.	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	16.05.2025 р.	
9	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	17.05.2025 р. – 26.05.2025 р.	
10	Нормо-контроль	27.05.2025 р. – 28.05.2025 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи	16.06.2025 р. – 18.06.2025 р.	

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Оксана Подпальна

Керівник роботи

(підпис)

Тамара Шаравара

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ	6
1.1. Сутність та наслідки політичної корупції.....	6
1.2. Типи політичної корупції.....	12
РОЗДІЛ 2. СПРИЯТЛИВІ УМОВИ ТА НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ	16
2.1. Умови, що сприяють поширенню політичної корупції.....	16
2.2. Наслідки політичної корупції.....	22
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ	29
3.1. Зарубіжний досвід протидії політичній корупції.....	29
3.2. Політична корупція в Україні та протидія їй.....	33
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність зумовлена тим, що політична корупція залишається однією з найбільших загроз для розвитку демократичних інститутів, стабільності державних структур та соціально-економічного прогресу в Україні та інших країнах. Корупційні практики в політичній сфері не тільки підривають довіру громадян до влади, але й значно ускладнюють реалізацію реформ, сприяючи поглибленню соціальної нерівності, економічної нестабільності та політичної дестабілізації.

Зважаючи на глобальні виклики, зокрема на збройну агресію росії проти України, корупція в політичному секторі стає особливо небезпечною, адже вона знижує ефективність державного управління, погіршує міжнародний імідж держави та створює сприятливі умови для організованої злочинності. Враховуючи, що боротьба з політичною корупцією є важливою умовою для побудови правової держави, зміцнення демократичних інститутів і досягнення сталого розвитку, дослідження цієї проблеми набуває особливої актуальності. Оскільки механізми протидії корупції на державному рівні залишаються недостатньо ефективними, важливо розробити нові підходи та стратегії, які б включали як правові, так і соціальні механізми для досягнення реальних результатів у боротьбі з цим негативним явищем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі гуманітарних і соціальних дисциплін. В рамках виконання проєкту програми Еразмус+, напряду Жан Моне «Участь громадян та соціальний діалог як ключові фактори в розбудові сталих територіальних громад: успішні практики ЄС для України»

Мета дослідження – вивчення сутності політичної корупції та розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів її протидії на основі порівняння міжнародного досвіду. Для досягнення поставленої мети ставляться і вирішуються такі завдання дослідження:

- визначення сутності та наслідків політичної корупції;

- дослідження типів політичної корупції;
- ідентифікація умов, що сприяють поширенню політичної корупції;
- аналіз наслідків політичної корупції;
- вивчення зарубіжного досвіду протидії політичній корупції;
- аналіз політичної корупції в Україні та розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізмів її протидії.

Об’єкт дослідження – корупційні практики в політичній сфері та ефективність механізмів боротьби з ними.

Предметом дослідження є політична корупція, її сутність та механізми протидії в контексті державного управління та розвитку демократичних інститутів.

Методи наукових досліджень. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: аналіз і синтез – для розгляду основних аспектів політичної корупції та виявлення ефективних механізмів боротьби з нею; порівняльно-правовий метод – для аналізу міжнародного досвіду в боротьбі з політичною корупцією; інтерпретаційний метод – для трактування законодавчих актів та правових норм, пов’язаних з антикорупційними заходами; історичний метод – для вивчення еволюції політичної корупції та боротьби з нею в різних країнах.

Огляд використаних джерел. Дослідженню проблем виникнення та поширення політичної корупції присвячені праці деяких вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Є. Невмержицького, Т. Рудика, М. Філла, Д. Кауфмана, Дж. Хелмана та Г. Джоунса, С. Голмса, А. Баланда, В. Гошовська, О. Прохоренко.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані в практиці державного управління, зокрема для розробки рекомендацій щодо удосконалення антикорупційного законодавства та політик. Робота також може стати корисною для правознавців, політологів, аналітиків, а також для розробки практичних механізмів і програм по боротьбі з політичною корупцією на національному та міжнародному рівнях.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота зумовлена метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 45 сторінок, з них основного тексту – 40 сторінок. В роботі міститься 6 рисунків. Список використаних джерел становить 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ

1.1. Сутність та наслідки політичної корупції

Дослідження сутності та наслідків політичної корупції є надзвичайно важливим, оскільки цей феномен підриває основи демократичного устрою, створює нерівні умови для ведення бізнесу, сприяє неефективному розподілу державних ресурсів і знижує рівень довіри громадян до влади. Політична корупція спотворює процес прийняття рішень, ставлячи приватні інтереси вище суспільних, що гальмує економічний розвиток і підриває соціальну справедливість. Аналізуючи її природу, механізми функціонування та наслідки, можна виробити ефективні стратегії запобігання цьому явищу, що, у свою чергу, сприятиме побудові прозорого й підзвітного державного управління.

Корупція (від латинського *corrumpere* – псувати) – це деструктивне суспільне явище, яке виражається у незаконному використанні посадовими особами, громадськими діячами та представниками політичної еліти своїх повноважень і службового становища для отримання особистої вигоди. Як і будь-яке складне соціальне явище, корупція може глибоко проникати в одні типи суспільних відносин, водночас в інших – залишатися неможливою. Її поширенню сприяють наявність приватної власності та надмірна забюрократизованість державного апарату. Найчастіше цей термін застосовується стосовно діяльності бюрократичного апарату та політичного керівництва.

Корупційним діям може піддаватися будь-яка особа, яка має дискреційні повноваження – тобто право на власний розсуд розпоряджатися ресурсами, що їй не належать. Це можуть бути чиновники, депутати, судді, представники правоохоронних органів, адміністратори, екзаменатори, лікарі та інші посадові особи. Основним мотивом для вчинення корупції є можливість отримати економічну вигоду (ренту) через використання владних повноважень. Водночас

ключовим фактором, що може стримувати від таких дій, залишається ризик викриття та подальшого покарання [4, с. 20].

У довідковому документі ООН, присвяченому міжнародній боротьбі з корупцією, надано лаконічне визначення цього явища в державному управлінні: корупція трактується як використання посадових повноважень задля отримання особистої вигоди. Подібну позицію висловив міністр юстиції Нідерландів на Конференції європейських міністрів у Мальті в червні 1994 року, зазначивши, що корупція виходить за межі простого підкупу посадових осіб. Він підкреслив, що це поняття охоплює ширший спектр проявів – від зловживання владою до неетичної поведінки під час ухвалення рішень [8].

Політична система є прикладом складної та змінної моделі, що складається з численних інститутів, які відіграють різну роль у житті держави та її громадян. Ці інститути можуть як сприяти стабільності, так і мати руйнівний ефект. Одним з таких деструктивних елементів є політична корупція. Зважаючи на масштаби цієї проблеми, корупція, яка може проникати навіть у розвинені демократичні системи, вимагає ретельного дослідження та розробки ефективних заходів для її подолання [30].

У західних наукових працях політична корупція часто визначається як «будь-яка взаємодія між представниками приватного і публічного секторів, у якій колективні ресурси незаконно перетворюються на приватні» [43], або як «дії посадових осіб, які відступають від своїх офіційних обов'язків в обмін на особисту вигоду» [19]. Міжнародна антикорупційна організація Transparency International розглядає політичну корупцію як «зловживання політичною владою з метою отримання приватної вигоди» [49].

Політична корупція визначається як вчинок посадової особи державного апарату (або дії, що відбуваються за її мовчазної згоди), який суперечить чинним правовим чи суспільним нормам з метою отримання особистої або вузькогрупової вигоди [45].

Дж. Крамер характеризує політичну корупцію як поведінку обраних посадових осіб, які мають виконувати свої державні функції відповідно до

закріплених обов'язків, прав і повноважень. Проте, замість дотримання цих формальних вимог, вони свідомо відхиляються від установлених норм і використовують свою посаду задля досягнення особистої вигоди, нехтуючи інтересами суспільства та принципами доброчесного управління [48, с. 214].

Науковець І. Амундсен [44] розглядає політичну корупцію як викривлену форму взаємодії між державою та суспільством. Вона здебільшого формується під впливом осіб, які займають ключові посади та ухвалюють важливі рішення. Політична корупція стає інструментом, що дозволяє утримувати владу, зберігати соціальний статус і накопичувати багатство. Вона виникає на найвищих рівнях державного управління і спричиняє серйозні політичні наслідки. Серед них – не лише неефективне використання ресурсів, а й викривлення самого процесу прийняття рішень, що підриває принципи демократичного управління та послаблює довіру громадян до влади.

Політична корупція – це нелегітимне використання політичними учасниками та представниками публічної влади своїх повноважень і можливостей з метою отримання особистих або групових вигод (ренти). Така вигода може мати різноманітний характер: від матеріальної до символічної, наприклад, бажання утримувати владу або підвищити соціальний статус. Механізми використання повноважень у цьому контексті можуть набувати протиправних форм. Однак специфіка політичної корупції ускладнює чітке визначення окремих дій чи намірів політичних сил як корупційних, дозволяючи лише припустити наявність корупційних мотивів, зокрема, коли ці дії спрямовані на збереження або розширення влади [27, с. 7].

Політична корупція також охоплює ситуації, коли державна посадова особа використовує надані їй владні повноваження, службове становище та статус – як власний, так і статус органу влади, який вона представляє – задля незаконного отримання особистої чи групової вигоди, включно з вигодою для третіх осіб, що сприяє політичному збагаченню [7]. Крім того, науковці обґрунтовано визначають політичну корупцію як корупційні або пов'язані з корупцією методи політичної боротьби між правлячими та опозиційними елітами, партіями,

групами й окремими особами, спрямовані на захоплення, утримання влади чи усунення політичних опонентів.

Окремі види політичної корупції передбачають дії, що посягають на конституційні права і свободи громадян, а також на засади державного ладу та функціонування влади. При цьому такі дії мають яскраво виражене політичне підґрунтя: частина з них не підпадає під кримінально-правову відповідальність, тоді як інші кваліфікуються як злочини.

Відповідно до визначених вище особливостей, суб'єкти політичної корупції – це особи або групи, які беруть участь у корупційних практиках в політичній сфері, зловживаючи своїми повноваженнями або впливом для досягнення особистої чи групової вигоди. Вони можуть бути представниками державних органів, політичних партій, бізнесу або інших структур, що використовують політичні ресурси для реалізації своїх інтересів.

Відповідно до функціонального підходу суб'єктів політичної корупції умовно можна поділити на чотири групи (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Суб'єкти політичної корупції: функціональний підхід [27, с. 5]

Принципали – це особи або групи, які ініціюють корупційні дії або виступають як основні вигодонабувачі. Вони можуть бути політиками,

державними чиновниками, бізнесменами або іншими суб'єктами, які прагнуть досягти певних вигод, використовуючи своє становище. Принципали часто виступають як замовники корупційних угод, здійснюючи тиск або створюючи умови для порушення законів задля особистих або групових інтересів.

Державні агенти – це особи, що займають державні посади і безпосередньо беруть участь у виконанні корупційних практик. Це можуть бути чиновники, судді, правоохоронці, депутати чи інші посадові особи, які використовують свої повноваження або службове становище для надання переваг принципалам або отримання особистих вигод. Вони є активними учасниками корупційних схем і здійснюють порушення законодавства в обмін на матеріальні чи нематеріальні вигоди.

Клієнти – це особи або групи, які отримують вигоду від корупційних дій, але при цьому не є основними ініціаторами або агентами корупції. Клієнти можуть бути бізнесменами, іншими політичними акторами або навіть громадянами, які користуються неправомірними перевагами, що надаються державними агентами. Вони часто є кінцевими отримувачами вигоди, яка досягається через корупційні механізми.

Посередники – це особи або організації, які виступають між принципалом і державним агентом, сприяючи здійсненню корупційних угод. Вони можуть бути посередниками в переговорах, організовувати транзакції, здійснювати контакти між сторонами та забезпечувати виконання корупційних схем. Посередники отримують вигоду за своє посередництво і часто беруть участь у забезпеченні конфіденційності та ефективності процесу.

Іноді суб'єктами політичної корупції можуть виступати й недоброчесні виборці, які беруть участь у корупційних практиках під час виборчих процесів. Вони можуть бути зацікавлені у прийнятті неправомірних вигод від політичних акторів або партій, наприклад, через отримання грошових винагород, подарунків або інших матеріальних благ за підтримку певного кандидата або партії. Така поведінка виборців сприяє перекручуванню демократичного процесу, знижує рівень довіри до виборчої системи і підриває її легітимність, адже голосування в

такому випадку не є результатом вільного вибору, а викривляється під впливом корупційних стимулів.

Політична корупція проявляється через свідому маніпуляцію політичними інститутами та процедурними правилами, що зрештою може призвести до їхнього ослаблення. Вона виходить далеко за межі простого порушення формальних законодавчих норм, професійних етичних стандартів чи судових рішень. Політична корупція має місце, коли закони та правила навмисно порушуються, обходяться, ігноруються або навіть цілеспрямовано змінюються заради досягнення приватних інтересів. Важливо підкреслити, що таку корупцію слід розглядати як відхилення від принципів раціонального правопорядку.

Часто політична корупція стає невід'ємною частиною функціонування авторитарних режимів. Вона виступає не просто наслідком слабкої правової системи, а дієвим механізмом, що дозволяє правителям утримувати владу і збагачуватися. У таких умовах корупція перестає сприйматися як патологія суспільства – натомість вона стає навмисно підтримуваною практикою, яка допомагає забезпечити контроль над державою. Саме тому в авторитарних системах політична корупція нерідко набуває статусу «нормального» явища, що сприяє стабільності режиму на користь правлячої еліти.

Політична корупція має серйозні наслідки для держави, суспільства та економіки. Одним із найбільш очевидних ефектів є підриг довіри до державних інститутів. Коли громадяни стають свідками корупційних практик у політиці, вони втрачають віру в справедливість і ефективність влади, що знижує соціальну стабільність. Це також призводить до посилення соціальної нерівності, оскільки корупція часто призводить до нерівного доступу до ресурсів, послуг і можливостей [33].

Економічні наслідки політичної корупції також значні. Вона спотворює ринок, створюючи бар'єри для чесної конкуренції, де ресурси розподіляються не на основі ефективності чи потреб, а на основі корупційних угод. Це зменшує інвестиційну привабливість країни, оскільки міжнародні партнери та інвестори можуть уникати співпраці з державами, де існує високий рівень корупції [39].

Політична корупція також може мати негативний вплив на процес прийняття рішень. Коли політики приймають рішення не на основі суспільних інтересів, а з метою особистого збагачення, це може призвести до неефективного використання державних ресурсів і навіть до ухвалення шкідливих для економіки або безпеки рішень [13].

У соціальному контексті корупція підриває моральні засади суспільства, оскільки вона нормалізує практику зловживання владою і може стимулювати появу нових корупційних поколінь. У довгостроковій перспективі політична корупція може стати основним чинником політичної нестабільності, оскільки соціальний протест та вимоги до змін можуть зрости до рівня, який поставить під загрозу існування демократичних інститутів [3].

Отже, політична корупція є складним і багатогранним явищем, яке має глибокий негативний вплив на функціонування політичної системи та суспільства загалом. Вона підриває основи демократичних інститутів, сприяє поглибленню соціальної нерівності, економічної несправедливості та політичної нестабільності. Наслідки політичної корупції проявляються у зниженні довіри громадян до влади, спотворенні процесів ухвалення рішень та погіршенні інвестиційної привабливості держави. Боротьба з політичною корупцією вимагає системного підходу, який включає зміцнення правових інститутів, посилення прозорості та підзвітності влади, а також формування в суспільстві культури доброчесності та справедливості.

1.2. Типи політичної корупції

Вивчення типів політичної корупції є надзвичайно важливим для розуміння механізмів її виникнення, поширення та впливу на політичну систему. Кожен тип корупції має свої особливості та специфічні прояви, які можуть по-різному впливати на ефективність управління, суспільну довіру та стабільність держави. Розрізнення цих типів дозволяє розробити більш точні та ефективні

стратегії для боротьби з корупцією, адаптуючи методи боротьби до конкретних умов і контексту, в якому вона проявляється. Знання різних форм корупції також допомагає політичним діячам, урядам і антикорупційним організаціям краще орієнтуватися в ситуаціях, що вимагають термінових реформ або змін у законодавчому процесі, щоб ефективно протидіяти корупційним схемам. Вивчення типів корупції також сприяє вихованню громадянської свідомості, допомагаючи людям краще розуміти корупційні практики та їх наслідки для суспільства.

Політична корупція виявляється в різних формах, залежно від контексту, у якому вона відбувається, і методів, які використовуються для досягнення неправомірної вигоди. Розуміння типів політичної корупції є необхідним для адекватної боротьби з цим явищем, оскільки кожен тип має свої характерні ознаки, механізми і наслідки.

Один з основних типів політичної корупції – це корупція, пов'язана з фінансуванням політичних кампаній. Вона проявляється тоді, коли політики або політичні партії використовують свою позицію для залучення незаконних фінансових ресурсів, що не декларуються або отримуються через непрозорі канали. Виборчі кампанії можуть фінансуватися за допомогою хабарів, підкупу або інших неправомірних дій, що дають можливість змінити результат виборів на користь певних осіб чи партій. Така форма корупції підриває основи демократичного процесу, оскільки дає змогу малим, але впливовим групам бізнесу чи інтересам маніпулювати результатами голосування [9].

Корупція у формі патронажу є ще однією поширеною практикою, що відбувається, коли політики або посадовці використовують свої повноваження для забезпечення певним групам або індивідуумам доступу до державних ресурсів або посад в обмін на лояльність чи підтримку [9]. Важливою особливістю цього типу є те, що політики можуть надавати приватні блага або робочі місця своїм союзникам або прихильникам, що, у свою чергу, зміцнює їх політичну владу і забезпечує контроль над певними секторами державного

управління. Це не лише шкодить принципам справедливості та рівності, але й призводить до значної неефективності в управлінні державними ресурсами.

Корупція на високому рівні (або верховна корупція) зазвичай відбувається в межах найвищих політичних еліт, таких як президенти, прем'єри або високопосадовці, що мають можливість ухвалювати стратегічні державні рішення. Вона проявляється у тому, що такі особи використовують свої повноваження для особистого збагачення або для обслуговування інтересів певних груп або олігархій. Зазвичай це включає в себе великий масштаб зловживань, таких як незаконні угоди, відмивання коштів, маніпуляції з державними контрактами чи природними ресурсами [20].

Не менш важливим є порушення прав людини через політичну корупцію, коли корупційні практики безпосередньо порушують основні права і свободи громадян [34]. Наприклад, корупція може призвести до того, що певні групи чи індивідууми отримують перевагу в судових справах, що дозволяє їм уникати покарання за злочини або незаконні дії. Це може також призводити до маніпуляцій з виборчими правами, обмеження свободи слова або права на доступ до справедливого суду.

З іншого боку, існує корупція, що виникає внаслідок нечесної поведінки в процесі прийняття рішень. Політики, котрі мають можливість ухвалювати важливі рішення, можуть ухилятися від своїх обов'язків або змінювати політичні курси та стратегії в обмін на особисті або партійні вигоди. Цей тип корупції також проявляється в тому, що політики часто приймають рішення, що вигідні для невеликої групи осіб або бізнесів, навіть якщо ці рішення суперечать інтересам більшості населення.

Крім того, корупція на рівні місцевої влади є часто поширеним явищем, особливо в менш розвинених регіонах, де локальні чиновники можуть зловживати своїми повноваженнями для досягнення особистих вигод. Така корупція може включати несанкціоновані змови з місцевими бізнесменами, зловживанням при розподілі муніципальних контрактів, а також маніпуляцією з ресурсами, що належать громаді.

Кожен з цих типів політичної корупції має свою унікальну структуру та вплив на суспільство. Розуміння їх допомагає не тільки ефективно боротися з ними, а й створювати механізми попередження корупційних практик в політичних процесах, що сприяють розвитку демократичних цінностей та державного управління.

Підсумовуючи, можна зазначити, що типи політичної корупції є різноманітними і відображають складність цього явища в сучасному політичному середовищі. Кожен тип корупції має свої унікальні характеристики, але всі вони мають спільний ефект – підривають довіру громадян до політичних інститутів, спотворюють процеси прийняття рішень і перешкоджають ефективному управлінню державними ресурсами. Розуміння різних форм політичної корупції дозволяє більш точно ідентифікувати її прояви та розробляти стратегії боротьби з нею. Оскільки корупція здатна проникати на різних рівнях політичної і адміністративної системи, важливим є системний підхід до її подолання, що включає як правові, так і суспільні ініціативи, спрямовані на забезпечення прозорості та відповідальності в політичному житті.

РОЗДІЛ 2

СПРИЯТЛИВІ УМОВИ ТА НАСЛІДКИ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ

2.1. Умови, що сприяють поширенню політичної корупції

Вивчення умов, що сприяють поширенню політичної корупції, є надзвичайно важливим, оскільки корупція становить серйозну загрозу демократичним інститутам, економічному розвитку та суспільній довірі до влади. Аналіз факторів, які сприяють її поширенню, дозволяє виявити системні проблеми в механізмах державного управління, правозастосуванні та політичній конкуренції. Розуміння цих умов допомагає розробити ефективні антикорупційні стратегії, підвищити прозорість державних процесів і зміцнити верховенство права, що є ключовими чинниками стабільності та розвитку будь-якої країни.

Одним із ключових чинників, що сприяють поширенню політичної корупції, є деформація функцій політичних партій у демократичній системі. Замість виконання своєї первинної ролі як об'єднань громадян для представлення та захисту їхніх інтересів, партії можуть використовуватися як інструменти технологічного маніпулювання в недемократичному політичному процесі. Зокрема, широко застосовується практика створення так званих «партійних проєктів», які фактично є організаційно-правовими механізмами для отримання доступу до органів влади. В Україні цей феномен значною мірою зумовлений великою кількістю зареєстрованих політичних партій, що створює сприятливе середовище для корупційних зловживань. Комітет виборців України неодноразово наголошував на тому, що чимало нових партій реєструються з метою подальшого продажу своїх статутних документів, що свідчить про їхню початкову залученість у корупційні схеми [22].

Ще одним фактором, що сприяє поширенню політичної корупції, є практика торгівлі місцями у виборчих списках партій. Це явище суперечить принципам демократичного відбору кандидатів, оскільки розподіл місць у списках має ґрунтуватися на політичній ідеології партії, досвіді кандидата, його

діяльності в партійній або парламентській сфері. Однак у реальності часто відбувається інше: у більшості політичних партій існують вузькі групи впливових осіб, які займаються неофіційним вирішенням фінансових питань, зокрема й щодо місць у списках. При цьому самі партії на офіційному рівні заперечують існування таких схем. Основною причиною подібних корупційних практик є значні фінансові витрати, необхідні для проведення виборчих кампаній, що змушує партії шукати додаткові джерела фінансування, зокрема через продаж місць у списках [21].

Іншим проявом політичної корупції є нехтування нормами депутатської етики та загальноприйнятими моральними принципами посадовців. Яскравим прикладом цього є практика зміни політичної приналежності депутатами, більш відома як «партійні перетасовки» або «тушкування». У публічному просторі подібні дії часто сприймаються як спроба отримати особисті вигоди за рахунок політичного маневрування. У медійному дискурсі депутат, який змінює фракційну приналежність із мотивів особистої вигоди, отримав зневажливу назву «тушка», що символізує втрату ним політичної самостійності та ідейної позиції [24, с. 34]. При цьому окремі народні депутати залишають лави політичних партій, під прапорами яких здобули депутатський мандат, але формально продовжують залишатися в їхніх фракціях. Це дозволяє їм зберегти свій статус та повноваження, що вказує на прогалини в законодавчому регулюванні цього питання [26].

Одним із поширених чинників політичної корупції є незаконне фінансування партійної діяльності. Світова практика демонструє існування різних підходів до фінансування політичних сил, які варіюються залежно від державного регулювання щодо допустимих і заборонених джерел надходжень. Визначальними чинниками в цьому контексті є наявність або відсутність обмежень на внески від фізичних осіб, заборона або встановлення лімітів на корпоративне фінансування, регулювання пожертв іноземних громадян, а також контроль за рівнем партійних витрат. Одним із механізмів обходу таких обмежень є залучення так званих «підставних осіб», через яких здійснюється фінансування

партій в обхід встановлених норм. Така практика створює значні труднощі для контролюючих органів, оскільки переказ коштів може відбуватися через посередників, що ускладнює відстеження реальних джерел фінансування політичних сил [22].

Слід також зазначити і підкуп виборців, який передбачає надання неправомірної вигоди (грошової винагороди, матеріальних благ чи певних послуг) в обмін на реалізацію виборцем свого права голосу у вигідний для конкретного кандидата чи партії спосіб. Для боротьби з цим явищем ще у 2014 році до Кримінального кодексу України було внесено зміни, що передбачають відповідальність за підкуп виборців. Однак, незважаючи на законодавчі обмеження, Комітет виборців України неодноразово фіксував випадки купівлі голосів. Розмір «винагороди» варіювався від 50 грн у малозабезпечених регіонах до понад 1 000 грн, а також міг виражатися у формі продуктових наборів, грошових сертифікатів, укладення неофіційних «соціальних угод» або надання безкоштовних послуг. Виборчий підкуп може здійснюватися не лише індивідуально, а й у корпоративному форматі. Зокрема, серед його проявів варто відзначити надання матеріальних заохочень членам виборчих комісій за сприяння певним політичним силам, які сприяли їх включенню до складу виборчих органів [21].

Ще одним суттєвим аспектом політичної корупції є ухвалення ключових політичних рішень виключно керівництвом партії без залучення рядових членів. Така практика свідчить про низький рівень або повну відсутність внутрішньопартійної демократії, що унеможлиблює прозорий і колегіальний процес прийняття рішень. У цьому контексті можна виокремити специфічну форму політичної корупції – внутрішньопартійну корупцію. Вона проявляється в закритих переговорах щодо формування виборчих списків, непрозору визначенні порядку розміщення кандидатів на виборні посади та ухваленні стратегічних рішень у вузькому колі партійної еліти без широкого обговорення. Крім того, важливим чинником політичної корупції є конфлікт інтересів, що виникає у випадках, коли особисті вигоди партійних лідерів суперечать їхнім

представницьким чи службовим обов'язкам. Це може призводити до упередженості в ухваленні політичних рішень або до свідомого ухилення від дій, необхідних для виконання своїх обов'язків [22].

Використання адміністративного ресурсу під час виборчих кампаній означає, що посадові особи, політичні партії або кандидати, які мають доступ до державних інституцій, залучають службові повноваження та державні ресурси для досягнення власних політичних цілей. Така практика може проявлятися у різних формах, зокрема у використанні бюджетних коштів для підвищення рейтингу певних партій, залученні державних службовців до передвиборної агітації або застосуванні тиску на виборців і конкурентів. Подібні дії порушують принципи рівності у виборчому процесі, оскільки надають перевагу окремим політичним силам, що мають доступ до державних важелів впливу, і підривають довіру громадян до демократичних процедур [21].

Ще одним різновидом умов політичної корупції є політичний непотизм, кронізм та фаворитизм, що передбачають надання переваг у сфері державного управління чи політики окремим особам на підставі особистих зв'язків, а не професійних заслуг. Політичний непотизм означає підтримку високопосадовцями або впливовими політиками своїх родичів, сприяючи їхньому призначенню на державні посади, включенню до виборчих списків чи просуванню їхніх інтересів під час виборчих кампаній. Це явище базується на використанні службових або представницьких повноважень для забезпечення привілейованого становища членів родини у владних структурах. Дослідник І.В. Кушнар'ов визначає політичний непотизм як форму патронату, що неминуче створює конфлікт інтересів. Важливо зазначити, що така практика є проявом політичної корупції, оскільки ключові кадрові рішення ухвалюються не з урахуванням компетенцій і професійного досвіду, а виключно на основі родинних чи особистих зв'язків, що підриває ефективність державного управління та демократичні принципи [2; 38].

Політичний кронізм передбачає розширення кола осіб, з якими політичні діячі чи високопосадовці мають довірчі відносини, що можуть ґрунтуватися на

соціальних, ділових або політичних зв'язках. У рамках цієї практики таким «наближеним» особам надаються переваги у вигляді призначення на ключові державні посади, сприяння у виграші вигідних урядових контрактів або включення до партійних виборчих списків. Політичний кронізм базується на принципі особистої відданості та взаємної вигоди, що часто стає причиною конфлікту інтересів та підриває прозорість кадрової політики в державному управлінні [21].

Політичний фаворитизм, своєю чергою, є формою корупційних відносин, що передбачає надання невинуватених переваг певним особам, залученим до державного управління або політичного процесу, з очікуванням отримання відповідних вигідних послуг у майбутньому. Ця практика створює умови для закулісного впливу на прийняття рішень, що порушує принципи рівності, об'єктивності та чесної конкуренції в політичному середовищі [2; 38].

Патронаж – це система підтримки та заохочення, яка включає надання привілеїв, фінансових винагород або інших вигод від певної особи або організації. Він може проявлятися через неправомірне використання державних чи публічних ресурсів з метою реалізації інтересів окремих осіб або груп. Патронаж часто використовується для просування індивідуальних чи колективних цілей, що порушує принципи справедливості і рівності в управлінні державними ресурсами. О. Бабкіна у своїх дослідженнях відносить патронаж до форм корупції, оскільки він зловживає владою для забезпечення власних інтересів [2, с. 546-547].

Додатково, О. Фісун у своїх роботах звертає увагу на вплив олігархічних клієнтарно-патронажних мереж на політичний розподіл влади [38, с. 9]. Патрон-клієнтська система є своєрідною мережею, що контролює розподільчі механізми, такі як санкції, привілеї, земельні ділянки, дозволи тощо. Взаємини в межах патрон-клієнтської системи зазвичай є особистими, і не мають родинного характеру. Вони базуються на обміні ресурсами, де кожна сторона має власні вигоди: патрон отримує інструменти впливу, а клієнт – захист і підтримку в обмін на лояльність. Стійкість цих відносин зумовлена взаємною вигодою: патрон

отримує політичний контроль, а клієнти – можливості для досягнення власних цілей та захисту своїх інтересів [36].

Істотною умовою, що сприяє поширенню політичної корупції, є також тіньове лобіювання інтересів, що виявляється у спробах певних фінансово-промислових груп, політичних та владних структур монополізувати процес ухвалення важливих політичних і управлінських рішень на регіональному та національному рівнях. Така практика часто набуває поза правового характеру, оскільки відсутність належного юридичного регулювання дозволяє їй існувати у прихованій, неформальній формі, яка обмежена вузьким колом осіб або інтересів. В Україні, як і в багатьох інших країнах, лобіювання часто здійснюється за межами офіційного правового поля, що дозволяє групам з певними економічними чи політичними впливами контролювати важливі процеси ухвалення рішень [22].

Іще однією умовою є корупціогенність судового процесу, яка проявляється через вибіркове правосуддя, коли розгляд справ щодо політичних діячів або високопосадовців, підозрюваних у корупційних правопорушеннях, затягується або навмисно уповільнюється. Така ситуація може бути спричинена заангажованістю суддів або політичними мотивами, що веде до винесення політично обумовлених рішень. Важливою ознакою є також здійснення тиску на судові інстанції з боку політичних сил з метою отримання бажаних рішень, що підриває принципи незалежності судової влади та правосуддя в цілому [21].

Ця спроба визначити умови, які сприяють поширенню політичної корупції, не є повною та не охоплює всі можливі форми політично-корупційних практик. Однак, вона дозволяє виокремити основні прояви неправомірного використання повноважень політичними акторами та представниками державної влади з метою отримання особистих чи групових вигод. Таке визначення дає можливість виявити основні канали та механізми, через які політики та державні службовці можуть зловживати своїми посадовими можливостями для досягнення особистих цілей або задоволення інтересів певних груп

Узагальнюючи, можна стверджувати, що поширення політичної корупції є результатом взаємодії численних факторів, які створюють сприятливе середовище для зловживань владою. Основними умовами, що сприяють її розвитку, є відсутність належного правового регулювання, слабкість внутрішньопартійної демократії, нерівномірний доступ до ресурсів та інтересів, що змушує політичних акторів використовувати свої повноваження для досягнення особистих вигод. Важливим аспектом є й недостатня прозорість у фінансуванні політичних партій, а також політичний непотизм та лобіювання інтересів, які формують корупційні схеми. Для ефективного подолання цих проблем необхідна реформа політичних та правових систем, зміцнення незалежності судових органів та забезпечення прозорості в політичному процесі.

2.2. Наслідки політичної корупції

Вивчення наслідків політичної корупції є надзвичайно важливим для розуміння негативного впливу цього явища на функціонування держави та суспільства в цілому. Корупція підриває довіру громадян до державних інститутів, дискредитує демократичні процеси та знижує ефективність публічного управління. Вона веде до неправомірного використання державних ресурсів, посилює соціальну нерівність та створює сприятливі умови для організованої злочинності. Крім того, політична корупція завдає шкоди міжнародній репутації країни, ускладнює співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями, а також знижує рівень економічного розвитку. Тому дослідження наслідків корупції є необхідним для розробки ефективних заходів боротьби з цим явищем, зміцнення демократичних інститутів та забезпечення сталого розвитку країни.

Політична корупція, без сумніву, має деструктивний ефект на всі аспекти соціального та економічного життя. Її негативні наслідки (рис. 2.1), які будуть розглянуті далі, вже відчуються в Україні в різних формах і у різних масштабах.

Ті проблеми, що виникають через політичну корупцію, впливають на функціонування державних інститутів, економіку, соціальну сферу та морально-етичні стандарти в суспільстві.

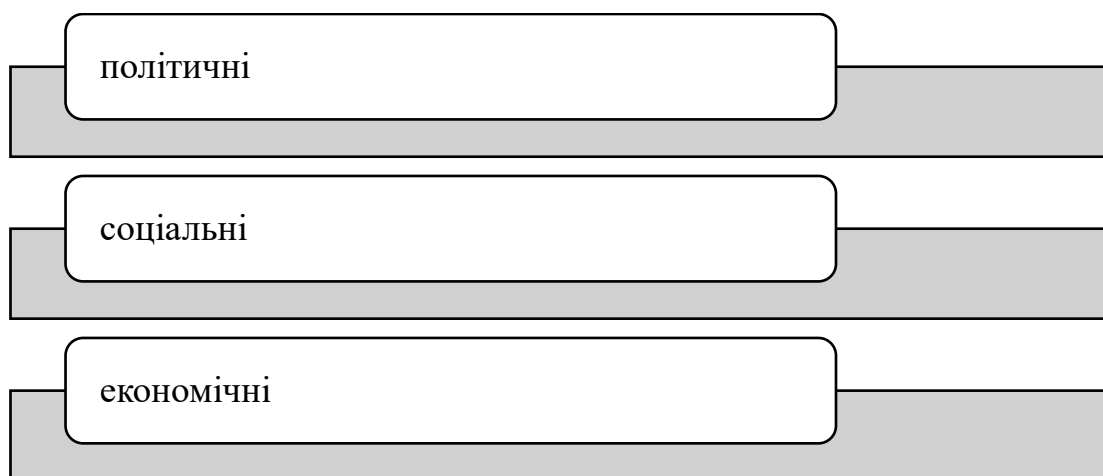

Рис. 2.1. Наслідки політичної корупції

Так, у політичній сфері корупція спричиняє серйозні негативні наслідки, зокрема, втрату довіри з боку громадськості до державних органів через недовіру до корумпованих посадовців. Це призводить до дискредитації в очах населення основних ідеалів і принципів, які держава проголошує, але на практиці не реалізує (наприклад, прозорість та відкритість). Також політична корупція сприяє «поглинанню» окремих секторів державного управління групами осіб, які використовують свої службові повноваження виключно для особистих вигод. Вона знижує рівень довіри міжнародних партнерів та авторитет країни в міжнародному співтоваристві, погіршує якість публічного управління, призводить до формування системи неофіційних рішень та зміцнення зв'язків між організованою злочинністю, корумпованими політиками і державними службовцями [23].

Так, Україна отримала 35 балів із 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2024 рік (рис. 2.2). У новому рейтингу, опублікованому Transparency International, наша країна зайняла 105 місце серед 180 країн світу.

Отже, після помітного покращення на три бали у 2023 році, у 2024 році Україна дещо втратила свої позиції в боротьбі з корупцією. Головними факторами змін залишаються реформи, спрямовані на європейську інтеграцію та виконання міжнародних зобов'язань.

Однак результати поточного року вказують на те, що багато реформ здійснюється формально або з явним уповільненням їх виконання. Зниження балів у 2024 році свідчить про те, що орієнтація лише на формальне виконання зобов'язань, взятих Україною, є недостатньою. Реалізація розпочатих реформ часто відбувається не на тому рівні якості, на який розраховувалося.

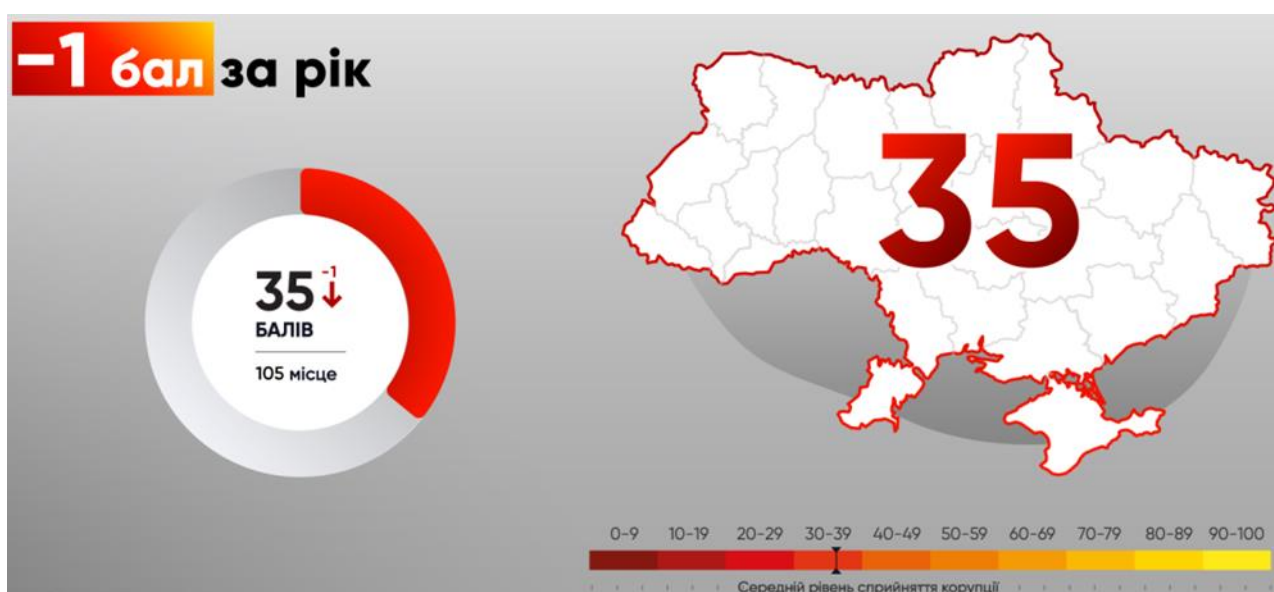

Рис. 2.2. Індекс сприйняття корупції 2024 [1]

Політична корупція, як складне соціальне явище, є своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних, управлінських та інших соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві та державі. Вона є результатом недосконалої роботи державних і суспільних інститутів, а також природною реакцією членів суспільства на недоліки соціального розвитку [18, с. 108].

Соціально-політичні наслідки політичної корупції проявляються через функціональне, політичне та моральне руйнування як центральних, так і місцевих органів влади. Це є результатом поширення корупційних практик, що призводить до зниження рівня політичної відповідальності та компетентності, а

також сприяє зростанню соціальної напруженості. Корупція погіршує рівень соціальної справедливості, адже вразливі групи населення, які мають обмежений доступ до ресурсів, стають все більш відрізненими від основних соціальних послуг, таких як безкоштовна освіта, охорона здоров'я, соціальні виплати та пенсії. Крім того, відбувається значне зниження якості кадрового потенціалу, що зупиняє процес оновлення еліт, а роль освіти та професійних досягнень значно зменшується. Зростає правовий нігілізм, який лише сприяє розвитку корупційних явищ. У суспільстві стають звичними подвійні стандарти та моральні норми, що підриває основи справедливості та етики в політичному житті [25, с. 67].

Як наслідок зростання недовіри громадян до державних інститутів, відповідно до результатів опитування населення України, проведеного в 2024 році, громадяни визначили певні органи влади, які, на їхню думку, потребують термінового переобрання (рис. 2.3). Цей процес відображає негативні настрої в суспільстві, викликані низьким рівнем довіри до ефективності та прозорості функціонування ключових державних структур. Опитування виявило, що громадяни вважають за необхідне провести переобрання певних посадових осіб та органів влади через їхнє невиконання обіцянок, корупційні скандали або відсутність реальних змін на користь суспільства. Показники недовіри до окремих політичних інститутів стали відображенням широкого розчарування в процесах державного управління, що вказує на потребу в оновленні політичних еліт та реформуванні механізмів публічної влади для підвищення її ефективності та відновлення громадської довіри.

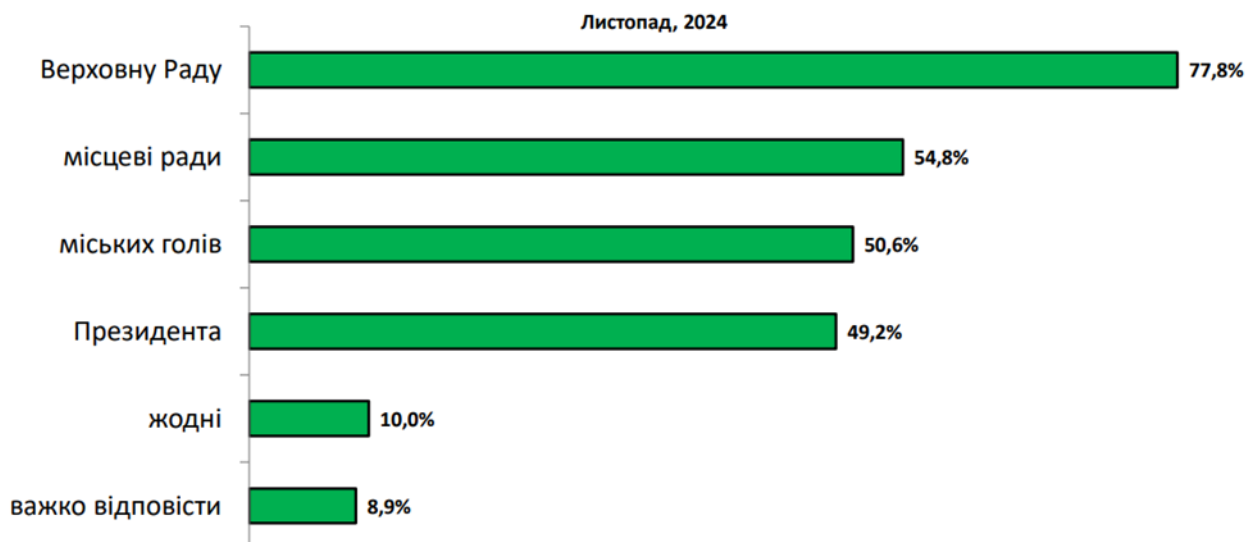

Рис. 2.3. Органи влади, які слід переобрати найближчим часом [35, с. 10]

Бажання на зміну влади серед українців продовжує зростати, що є чітким індикатором зростаючого розчарування в існуючих політичних інституціях. Найбільша вимога стосується переобрання Верховної Ради, яка, на думку громадян, продовжує демонструвати свою неефективність і нездатність вирішувати важливі проблеми країни. Показовим є також зростаючий попит на переобрання Президента, що відображає динаміку невдоволення серед населення (рис. 2.4). Ці тенденції обумовлені погіршенням ситуації на фронті, збільшенням соціальної нерівності та економічними труднощами, за які, з огляду на політичну ситуацію, багато хто покладає відповідальність саме на главу держави. Крім того, нещодавні заяви Дональда Трампа, ймовірно, свідчать про його намір якось зупинити загострення війни, що може призвести до організації нових виборів. Враховуючи все це, попит на дострокові вибори, без сумніву, є явним і зростаючим серед українців.

Рис. 2.4. Баланс довіри/недовіри населення до політичних і військових діячів [35, с. 8]

Економічні наслідки політичної корупції мають глибокий і довготривалий вплив на розвиток країни. По-перше, корупція призводить до неефективного використання державних ресурсів, адже значна частина фінансів, призначених для розвитку інфраструктури, соціальних програм та інших важливих сфер, відмивається через хабарництво та зловживання. Це знижує ефективність державних витрат і негативно позначається на якості публічних послуг. В результаті корупції страждають не тільки державні інститути, але й економічна система загалом, адже бізнеси змушені платити хабарі для отримання дозволів або контрактів, що створює несправедливі умови конкуренції та стримує розвиток підприємництва [11].

Слід зазначити, що результати опитування серед бізнесменів в загальному підтверджують тенденції, які можна спостерігати при аналізі відповідей населення. Зокрема, питання корупції як серйозної проблеми значно підвищилося в оцінках респондентів і продовжує займати одне з провідних місць у рейтингу проблем (друге місце загалом або перше, якщо не брати до уваги

збройну агресію росії). Згідно з опитуванням, 88,2 % бізнесменів вважають корупцію серйозною проблемою, причому 73,0 % з них визначають її як дуже серйозну. Це показує статистично значущий ріст на 11,0 та 17,8 в. п. порівняно з результатами 2022 року. Отже, оцінка корупційних загроз серед підприємців повернулася до рівня 2021 року, до початку війни. Також значну стурбованість підприємців викликає несправедливість у системі правосуддя – рівень серйозності цієї проблеми також значно зріс, і близько 75 % опитаних оцінюють її як серйозну або дуже серйозну [16, с. 20].

Політична корупція також знижує рівень інвестиційної привабливості країни. Потенційні інвестори часто утримуються від вкладень у державні проєкти або в довгострокові бізнес-ініціативи через невизначеність та ризики, пов'язані з корупцією в уряді. Це може призвести до відтоку капіталу та зниження рівня економічного зростання. Крім того, політична корупція підриває ефективність приватного сектора, створюючи середовище, в якому підприємства не можуть розвиватися без ухвалення неофіційних рішень, що знижує рівень конкуренції та інновацій. У сукупності всі ці фактори призводять до економічної стагнації, погіршення умов для бізнесу та зниження життєвого рівня населення.

Отже, як серед населення, так і серед бізнесу протягом усього періоду спостережень політична корупція стабільно потрапляє до числа найбільш значущих проблем. Збільшення оцінок корупції в відповідних рейтингах (друге місце як серед населення, так і серед бізнесу, а також перше місце, якщо не враховувати збройну агресію росії проти України) є чітким сигналом про необхідність розв'язання цієї проблеми. Причини зростання важливості корупції у порівнянні з 2022 роком, на нашу думку, можна пояснити певним «штучним» зниженням показників минулого року, що не відображає реальної ситуації. Насправді, якщо порівнювати динаміку з 2021 роком, то суттєвих змін у цьому показнику не відбулося [16, с. 20].

Отже, наслідки політичної корупції мають широкомасштабний і руйнівний вплив на функціонування державних інститутів та суспільних процесів. Вони виражаються в зниженні довіри до органів влади, погіршенні якості управління,

посиленні соціальної нерівності та економічної нестабільності. Корупція сприяє уповільненню соціально-економічного розвитку, ускладнює реалізацію реформ і створює сприятливе середовище для організованої злочинності. Водночас, ефективна боротьба з корупцією вимагає комплексного підходу, який включає не лише реформування державних інститутів, але й зміну морально-етичних норм у суспільстві. Лише за умови забезпечення прозорості, підзвітності та верховенства права можливо досягти значних успіхів у подоланні цього негативного явища.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ

3.1. Зарубіжний досвід протидії політичній корупції

Вивчення зарубіжного досвіду протидії політичній корупції має надзвичайну важливість, оскільки дозволяє перейняти ефективні механізми та практики, що вже довели свою результативність у різних країнах світу. Аналізуючи міжнародні підходи, можна не лише адаптувати успішні антикорупційні стратегії до національного контексту, але й уникнути повторення чужих помилок. Зокрема, досвід держав із розвиненими демократичними інституціями демонструє, що прозорість фінансування політичних партій, незалежність антикорупційних органів та активна роль громадянського суспільства є ключовими елементами ефективної боротьби з політичною корупцією. Отже, системне вивчення та впровадження найкращих міжнародних практик здатне посилити національну політику доброчесності та сприяти формуванню стійкої демократичної системи.

Так, законодавча база Великої Британії у сфері протидії корупції є доволі об'ємною та структурно складною, оскільки положення, що регулюють відповідні правовідносини, містяться не лише в кримінальному, а й у низці інших нормативно-правових актів з різних галузей права. Через відсутність кодифікації антикорупційного законодавства виникали труднощі з його застосуванням з боку правоохоронних органів. З метою усунення таких проблем Міністерство внутрішніх справ Великої Британії ініціювало розробку нового законопроекту, який систематизував попередні норми та, зокрема, передбачив скасування парламентського імунітету за вчинення корупційних правопорушень. Водночас у країні ефективно функціонує адміністративний нагляд за діяльністю державних службовців. Британська політична система має репутацію однієї з найменш корумпованих у світі. Варто зазначити, що у правовій системі Великобританії

поняття корупції трактується вузько – переважно як хабарництво або одержання будь-якої вигоди в обмін на прийняття вигідного рішення [14].

Франція має власну систему заходів у сфері запобігання корупції. У 1993 році в країні була створена Центральна служба з протидії корупційним правопорушенням, яка виконує ключові завдання, зокрема збір та узагальнення інформації, що може сприяти виявленню як активної, так і пасивної корупції, а також надає підтримку слідчим та судовим органам у разі відповідних запитів. Одним із її обов'язків є також інформування Прокурора Республіки щодо початку розслідувань. У французькому правовому полі діє значна кількість законів, спрямованих на боротьбу з корупційними проявами, особливо в контексті фінансових зловживань. Наприклад, закон 1990 року зобов'язує банківські установи бути особливо обачними щодо фінансових операцій, які можуть мати зв'язок із організованою злочинністю. У межах цього контролю увага приділяється, зокрема, випадкам шахрайства з чеками та векселями, що надходять на інкасацію [29].

У Федеративній Республіці Німеччина основна увага у протидії корупції зосереджена на ліквідації матеріального підґрунтя діяльності злочинних угруповань, зокрема їхніх фінансових ресурсів. Цього досягають за допомогою конфіскації майна, а також завдяки формуванню ефективного правового середовища, яке унеможливорює легалізацію незаконно здобутих коштів. До інструментів, які активно застосовуються в межах німецької антикорупційної політики, належить і створення спеціального реєстру недоброчесних компаній. Підприємства, внесені до цього списку, втрачають право брати участь у виконанні державних контрактів і автоматично потрапляють під посилений контроль правоохоронних органів. Такий підхід дозволяє не лише запобігати корупції, а й створювати додаткові стримувальні механізми для бізнесу [41].

В Італії діє результативна система організаційних і правових засобів боротьби з корупцією, у межах якої спостерігається активна взаємодія між громадськими організаціями та органами державної влади. З метою протидії організованій злочинності парламентом країни була створена спеціальна

Генеральна Рада, що займається боротьбою з цим явищем. Окрім неї, в Італії функціонують окружні управління, орієнтовані на протидію мафіозним структурам, а також окремий орган – Державне управління з боротьби з мафією. Основними завданнями цих колегіальних інституцій є формування загальної стратегії протидії організований злочинності, оптимізація використання фінансових і людських ресурсів, які спрямовуються на цю боротьбу, а також ухвалення директив, що мають на меті усунути недоліки або неефективні підходи. Італія також вирізняється серед інших країн тим, що заперечує потребу в дискреційності під час ведення слідства. Усі ці інституційні кроки демонструють високу ефективність італійської системи антикорупційної політики. Яскравим свідченням цього є судові процеси проти низки високопосадовців, серед яких – колишні прем'єр-міністри Андреотті, Краксі та Берлусконі [40].

Відповідно до положень Кримінального кодексу Фінляндії, за дії, що можуть бути розцінені як корупційні, встановлено покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до чотирьох років – залежно від рівня суспільної небезпечності вчиненого правопорушення. Для фінської правової системи не є типовим вживання терміну «боротьба» стосовно конкретних видів злочинів – натомість, головний акцент робиться на їхнє запобігання та регулювання через відповідні норми закону. У Фінляндії дії, які підпадають під визначення «корупція», караються або накладенням штрафу, або позбавленням волі до чотирьох років, зважаючи на ступінь шкоди для суспільства [42]. Варто підкреслити, що фінська модель протидії корупції не розглядає такі діяння виключно як кримінальні злочини – переважно вони кваліфікуються як адміністративні порушення, за які передбачена кримінальна відповідальність лише в разі їхньої особливої тяжкості.

Досягнення Південної Кореї у сфері боротьби з корупцією оцінюються як доволі значні. Антикорупційна стратегія цієї країни базується на принципі максимальної відкритості інформації щодо процесу ухвалення управлінських рішень посадовцями всіх рівнів. Одним із прикладів ефективного втілення цього

принципу стала антикорупційна ініціатива під назвою «OPEN», яка зарекомендувала себе як результативний інструмент. Варто також відзначити конструктивне бачення цілей антикорупційної політики з боку керівництва Південної Кореї. До ключових завдань у цьому напрямі належать: удосконалення функціонування системи державного управління з акцентом на прозорість і протидію корупції; ефективна децентралізація економіки з урахуванням регіонального балансу; а також активне залучення громадян до процесу політичних перетворень і зміцнення суспільної єдності в реалізації реформ [12].

У Японії до корупційних злочинів належать дії представників політичного середовища, які в обмін на певну вигоду лобіюють інтереси третіх осіб, впливаючи на інших посадовців задля ухвалення рішень, що відповідають інтересам цих сторонніх осіб. Одним із ключових аспектів реалізації антикорупційної політики в країні є кадровий підхід, головна мета якого полягає у забезпеченні державних службовців належним рівнем оплати праці, що стимулює їх до доброчесної поведінки. У сфері державної служби в Японії значну увагу приділяють етичним нормам, що мають юридичне закріплення в профільному законі та низці підзаконних нормативних документів (зокрема, наказах відповідних державних органів). У цих актах визначено термін «зацікавлена особа», а також детально описано поведінку, яка вважається неетичною для публічного службовця. Такий підхід дозволяє уникнути неоднозначного трактування антикорупційних норм [10].

В Японії сформовано чіткі пріоритети у сфері запобігання і протидії корупційним проявам, серед яких [5, с. 49]:

- 1) розробка та активне впровадження економічних механізмів попередження корупції, зокрема обов'язкове регулярне звітування політичного керівництва перед громадянами, здійснення фінансових реформ, що стосуються фінансування політичних партій і державних компаній;

- 2) побудова сучасного інституту публічної служби з гідними умовами праці, стабільним високим рівнем заробітної плати та розгалуженою системою заохочень;

3) впровадження механізмів громадського контролю за роботою органів державної влади, де головна роль відводиться саме суспільству.

Отже, зарубіжний досвід протидії політичній корупції демонструє важливість комплексного підходу, який включає правові, організаційні та економічні механізми. У багатьох країнах, таких як Велика Британія, Німеччина, Італія, Південна Корея, Японія та Фінляндія, для ефективної боротьби з корупцією створюються спеціальні органи, що здійснюють нагляд та розслідування, а також впроваджуються чіткі механізми відповідальності для державних службовців. Окрім цього, важливу роль відіграють прозорість діяльності органів влади та активне залучення громадськості до процесів контролю та боротьби з корупцією.

Такий підхід, заснований на поєднанні превентивних заходів та жорсткої відповідальності за корупційні правопорушення, є надзвичайно важливим для стабільності демократичних інститутів і розвитку правової держави. Адаптація цих міжнародних практик у контексті українських реалій є необхідною умовою для побудови ефективної антикорупційної системи, здатної забезпечити прозорість, підзвітність і справедливість у публічній сфері.

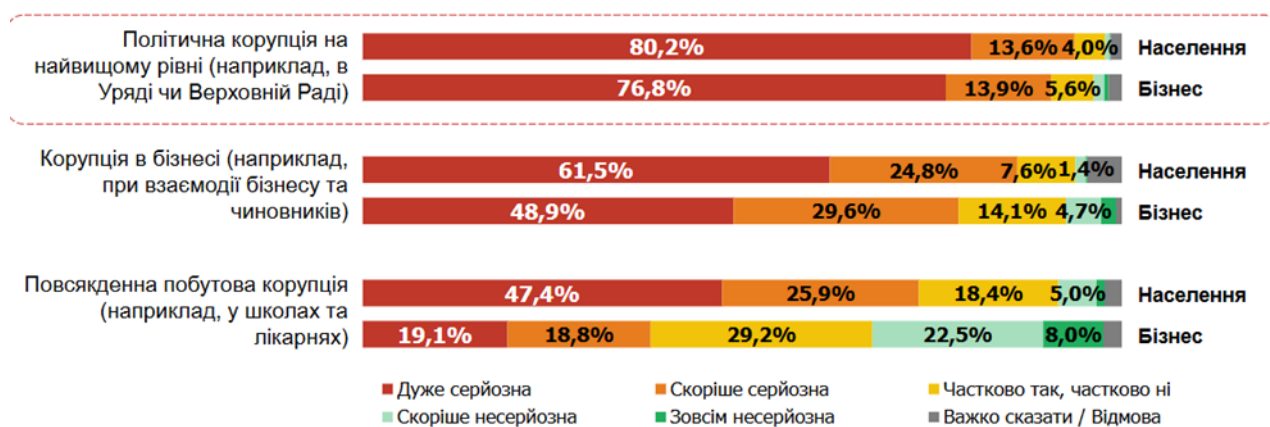
3.2. Політична корупція в Україні та протидія їй

Дослідження політичної корупції в Україні є надзвичайно важливим, оскільки саме вона становить одну з ключових загроз демократичному розвитку держави, підриває довіру громадян до влади та гальмує процеси реформ. Політична корупція впливає на прийняття стратегічних рішень не в інтересах суспільства, а в інтересах окремих осіб чи груп, що призводить до неефективного управління, несправедливого розподілу ресурсів і послаблення інституцій. Дослідження цього явища дозволяє виявити його причини, форми та механізми, що, в свою чергу, сприяє розробці ефективних заходів протидії. Боротися з політичною корупцією – означає створювати передумови для прозорості,

підзвітності влади, утвердження верховенства права та зміцнення демократичних засад у країні.

За результатами соціологічних опитувань, понад 70 % населення та понад 80 % підприємців України розглядає корупцію як одну з найсерйозніших загроз для держави (рис. 3.1), що свідчить про високу суспільну чутливість до цієї проблеми. Водночас лише близько 19 % громадян безпосередньо стикалися з проявами корупційної поведінки, що вказує не лише на відносно обмежений масштаб особистого досвіду, а й на сформований запит суспільства на прозорість, справедливість та підзвітність влади [15].

Серйозність різних типів корупції в Україні за оцінками населення та бізнесу

Питання: «Наскільки серйозною проблемою для України Ви вважаєте такі типи корупції?»

Рис. 3.1. Як населення, так і підприємці вважають політичну корупцію найбільш серйозним типом корупції [17, с. 9]

Рівень сприйняття корупції в українському суспільстві залишається стабільно високим, незважаючи на зменшення особистого досвіду громадян у контактах із корупційними практиками. Згідно з результатами загальнонаціонального дослідження «Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність», яке було проведене соціологічною компанією Info Sapiens на замовлення НАЗК, 91,4 % респондентів вважають корупцію досить або дуже поширеним явищем у державі [17]. Така оцінка вказує на глибоко вкорінену недовіру до владних інституцій та загальне уявлення про високий рівень непрозорості в публічному секторі.

Водночас емпіричні показники свідчать про поступове зниження рівня реального залучення громадян до корупційних практик. Зокрема, за даними Київського міжнародного інституту соціології, іще у 2015 році понад 70 % опитаних зізнавалися, що стикалися з корупцією хоча б один раз на рік, тоді як у наступні роки ця частка поступово зменшувалась [31]. Така динаміка може свідчити про певні позитивні зрушення в антикорупційній політиці держави, однак високий рівень сприйняття корупції підкреслює потребу в подальшій активізації заходів, спрямованих на підвищення прозорості, відкритості влади та відновлення суспільної довіри.

Як наголошує Голова Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), ефективна боротьба з корупцією потребує системного підходу, що включає реформування вразливих до зловживань сфер, впровадження цифрових інструментів задля мінімізації впливу людського фактору, формування культури доброчесності, а також гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами. Важливим компонентом цієї діяльності є активне залучення інститутів громадянського суспільства та представників медіа, які відіграють ключову роль у контролі за владою та формуванні антикорупційної свідомості [15].

На нашу думку, ключові шляхи протидії політичній корупції, які базуються на сучасних підходах до забезпечення прозорості, доброчесності та підзвітності у сфері політики, повинні включати:

1. Реформування системи фінансування політичних партій і виборчих кампаній – запровадження чітких та прозорих правил щодо джерел, розміру та звітності фінансування політичних сил, а також регулярні аудити партійних фінансів сприятимуть зменшенню впливу тіньових коштів і недоброчесних донорів.

2. Посилення ефективності антикорупційних органів – забезпечення незалежності, належного фінансування та кадрової спроможності таких органів, як НАЗК, НАБУ та САП, дозволить їм більш ефективно виявляти та притягувати до відповідальності посадових осіб, причетних до політичної корупції.

3. Цифровізація державного управління – автоматизація адміністративних процесів та впровадження електронних сервісів мінімізує контакт громадянина з чиновником, зменшуючи можливості для зловживань.

4. Посилення парламентського контролю та прозорості прийняття рішень – публічність засідань, обов'язкове оприлюднення законодавчих ініціатив, розширення доступу до інформації про депутатські голосування та діяльність парламентських комітетів сприятимуть зменшенню кулуарних домовленостей.

5. Розвиток політичної культури та етики – впровадження етичних кодексів для державних службовців та політиків, а також регулярне навчання з питань доброчесності допомагають формувати стійкі антикорупційні цінності у публічному секторі.

6. Активізація громадського контролю та участі ЗМІ – підтримка ініціатив громадянського суспільства, розслідувальної журналістики та платформ для моніторингу державних рішень сприяє виявленню корупційних проявів і тиску на органи влади з боку суспільства.

7. Адаптація законодавства до стандартів ЄС – гармонізація правових норм з європейськими практиками забезпечить відповідність української системи принципам прозорості, підзвітності та ефективного управління.

Отже, політична корупція в Україні залишається однією з найгостріших загроз для демократичного розвитку, ефективного управління та довіри громадян до державних інституцій. Незважаючи на певні позитивні зрушення – створення антикорупційної інфраструктури, підвищення прозорості в публічному управлінні та активізацію громадського контролю – рівень сприйняття корупції в суспільстві залишається надзвичайно високим, що свідчить про глибоку системність проблеми, яку неможливо вирішити виключно репресивними або точковими заходами.

Комплексна протидія політичній корупції вимагає поєднання законодавчих, інституційних, освітніх та технологічних інструментів. Особливої уваги потребують питання прозорого фінансування політичних партій, удосконалення механізмів притягнення до відповідальності посадових осіб, а

також формування в суспільстві культури доброчесності. Не менш важливу роль відіграє активне залучення громадських організацій, медіа та міжнародних партнерів, що дозволяє посилити контроль за політичними процесами та сприяти гармонізації антикорупційної політики з європейськими стандартами.

Отже, боротьба з політичною корупцією є не лише завданням державних органів, а й спільною відповідальністю всього суспільства. Лише за умови політичної волі, прозорості дій влади та активної участі громадян можна досягти суттєвих змін і побудувати ефективну, відповідальну та справедливую державу.

ВИСНОВКИ

1. У ході дослідження встановлено, що політична корупція є складним і багатограним явищем, яке негативно впливає на функціонування політичної системи та суспільства **загалом**. Вона руйнує основи демократичних інститутів, сприяє зростанню соціальної нерівності, економічної несправедливості та політичної нестабільності. Наслідки корупції в політиці проявляються у зниженні довіри громадян **до державних інституцій**, спотворенні процесів прийняття рішень і погіршенні інвестиційної привабливості країни. Протидія політичній корупції потребує комплексного підходу, що включає укріплення правових інститутів, підвищення прозорості та підзвітності влади, а також формування в суспільстві культури чесності і справедливості.

2. **Встановлено, що політична корупція проявляється в різних формах, зокрема: підкуп виборців, незаконне фінансування політичних партій, лобіювання в інтересах приватних структур, зловживання владними повноваженнями, кумівство та непотизм, а також маніпуляції з державною політикою в особистих або корпоративних інтересах. Кожна з цих форм має свої особливості, але всі вони призводять до одного результату – зниження довіри громадян до державних інституцій, спотворення процесів ухвалення рішень та ускладнення ефективного управління державними ресурсами. Знання різних форм політичної корупції дає змогу точніше виявляти її прояви та розробляти ефективні стратегії боротьби з нею. Оскільки корупція може охоплювати різні рівні політичної та адміністративної системи, важливо застосовувати комплексний підхід до її подолання, який включає як правові заходи, так і суспільні ініціативи, спрямовані на забезпечення прозорості та відповідальності в політичному житті.**

3. Досліджено, що поширення політичної корупції є наслідком впливу численних факторів, які створюють умови для зловживання владою. До основних причин її розвитку можна віднести відсутність ефективного правового регулювання, слабкість внутрішньопартійної демократії, нерівний доступ до

ресурсів і політичних інтересів, що змушує політичних діячів використовувати свої повноваження для особистої вигоди. Важливою є також недостатня прозорість у фінансуванні політичних партій, політичний непотизм і лобізм, які сприяють виникненню корупційних схем. Для ефективного вирішення цих проблем необхідна реформа політичної та правової системи, посилення незалежності судів і забезпечення прозорості в політичному процесі.

4. Проаналізовано, що наслідки політичної корупції мають серйозний і руйнівний вплив на функціонування державних інститутів і суспільних процесів. Вони призводять до зниження довіри до органів влади, погіршення управлінських процесів, посилення соціальної нерівності та економічної нестабільності. Корупція уповільнює соціально-економічний розвиток, ускладнює проведення реформ і створює сприятливе середовище для організованої злочинності. Проте ефективна боротьба з корупцією потребує комплексного підходу, що включає реформування державних інститутів і зміну морально-етичних стандартів у суспільстві. Лише забезпечивши прозорість, підзвітність і верховенство права, можна досягти значних результатів у подоланні цього негативного явища.

5. Вивчення досвіду інших країн у боротьбі з політичною корупцією підтвердило важливість застосування комплексного підходу, який поєднує правові, організаційні та економічні засоби. У таких країнах, як Велика Британія, Німеччина, Італія, Південна Корея, Японія та Фінляндія, створюються спеціалізовані органи для контролю та розслідування корупційних правопорушень, а також запроваджуються механізми відповідальності для державних посадовців. Крім того, важливою складовою є прозорість діяльності державних інституцій та активна участь громадян у процесах нагляду та боротьби з корупцією та політичною зокрема.

Такий підхід, що поєднує превентивні заходи з чіткими нормами відповідальності за корупційні дії, є ключовим для стабільності демократичних інститутів та розвитку правової держави. Врахування міжнародного досвіду та його адаптація до умов України є важливим кроком на шляху до створення

ефективної антикорупційної системи, яка забезпечить прозорість, підзвітність та справедливість у державному управлінні.

6. Політична корупція в Україні продовжує залишатися серйозною перешкодою на шляху до стійкого демократичного розвитку, підбиваючи ефективність державного управління та довіру громадян до влади. Попри позитивні зрушення, суспільна підтримка корупції залишається на високому рівні, що вказує на глибоку системну природу цього явища.

Ефективна протидія політичній корупції потребує комплексного підходу: від вдосконалення законодавства і механізмів контролю до формування політичної культури та посилення ролі громадянського суспільства. Особливо важливо забезпечити прозорість фінансування партій, притягнення винних до відповідальності та цифровізацію процесів у публічному управлінні.

Отже, подолання політичної корупції можливе лише за умови поєднання зусиль держави, громадськості та медіа, а також за наявності політичної волі до реальних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикорупція на паузі: Україна в Індексі сприйняття корупції – 2024.
URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення: 16.04.2025).
2. Бабкіна О. Патронаж. Політична енциклопедія / за ред.: Ю.Левенець, Ю.Шаповал. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 546-547.
3. Баланда А.Л. Соціальні наслідки політичної корупції в Україні. *Університетські наукові записки*. 2010. № 3. С. 251-257.
4. Баланда А.Л., Пшеничний В.Г. Соціальний контекст політичної корупції. *Збірник наукових праць*. 2010. № 36. С.19-26.
5. Відповідальність за корупційні діяння, правові засади відшкодування збитків, завданих внаслідок їх вчинення: навчально-методичні матеріали / Ю.В. Баскакова, В.М. Гаврилюк, П.В. Качанова, Г.О. Усатий; упоряд. О.В. Жур. К.: НАДУ, 2013. 108 с.
6. Голмс С. Політична корупція перехідної доби. К.: К.І.С., 2004. 440 с.
7. Гошовська В. Політична корупція: конспект лекцій. Київ: НАДУ, 2017. 117 с.
8. Гошовська В.А. Політична корупція як об'єкт наукового дослідження: *збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2017. №2. С. 223-240.
9. Гура В. Корупція: поняття та види, причини виникнення. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 2. С. 73-81.
10. Дем'янчук Ю.В. Актуальні проблеми протидії корупції з урахуванням зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 17(1). С. 108-111.
11. Заброда Д.Г. Державна антикорупційна політика в Україні: теорія, правова основа, інституціоналізація: монографія. Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Сімф.: Кримнавчпеддержвидав, 2013. 367 с.
12. Задорожний С.А. Механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2016. 251 с.

13. Зеленько Г. Феномен capture state: зміст, наслідки і особливості функціонування в Україні. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 114-127.

14. Ільснок Т.В. Зарубіжний досвід адміністративно-правової протидії корупції. *Юридична наука*. 2012. № 12 С.42-52.

15. Корупція – не наш спадок, тому маємо впровадити системні зміни, аби не передати його наступним поколінням, – Голова НАЗК. 08.11.2024 р. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/korupsiya-ne-nash-spadok-tomu-maemo-vprovadyty-systemni-zminy-aby-ne-peredaty-yogo-nastupnym-pokolinnyam-golova-nazk/> (дата звернення: 16.04.2025).

16. Корупція в Україні 2023: розуміння, сприйняття, поширеність. звіт за результатами опитування населення та бізнесу. Київ, 2023. 131 с.

17. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfjs/?file=/wp-content/uploads/Pages/07/17/0717bfl97d9dbfd35baa6d2e939ca43a2e47460785552328ee7bd5e2fdebb05e11548549.pdf> (дата звернення: 16.04.2025).

18. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / кер. авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.

19. Коткін С., Шайо А. Політична корупція перехідної доби. Скептичний погляд. Київ: К.І.С., 2004. 440 с.

20. Кушнар'ов І.В. Основні типи корупції в сучасному світі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4(1). С. 138-145.

21. Кушнар'ов І.В. Політична корупція як система протиправних дій: варіативність проявів. *Політичне життя. Політичні інститути та процеси*. 2018. Вип. 2. URL: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/5952/5980> (дата звернення: 16.04.2025).

22. Кушнар'ов І.В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Видавництво «Юридична думка», 2018. 408 с.

23. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 1. С. 120-122.

24. Лісничук О. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь. Український парламентаризм: неформальний вимір формальних функцій / за ред. Г.Зеленько. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса, 2014. С. 2557.

25. Марич Є.В. Боротьба з корупцією (Бібліотека державного службовця): посібник. К.: КМЦППК, 2012. 64 с.

26. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. Українське юридичне товариство. 2009. URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/politichna-korupsiya-sutnistchinniki-zasobi-protidiji> (дата звернення: 16.04.2025).

27. Національна безпека і оборона. *Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*. 2009. № 7(111). 84 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD111_2009_ukr.pdf (дата звернення: 16.04.2025).

28. Невмержицький Є.В. Корупція як соціально-політичний феномен: автореф. дис. ... д-ра політ. н.: 23.00.02 – політичні процеси та інститути / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. Київ, 2009. 34 с.

29. Немержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К.: КНТ, 2008. 368 с.

30. Прохоренко О. Прояви корупції загроза національній безпеці України. *Науковий вісник НАВСУ*. 2002. С. 61-64.

31. Реальний корупційний досвід українців у понад чотири рази менший за оцінку поширеності корупції: результати досліджень. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/realnyy-korupsiynyy-dosvid-ukraintsiv-u-ponad-chotyry-razy-menshyy-za-otsinku-poshyrenosti-korupsiy-rezultaty-doslidzen/> (дата звернення: 16.04.2025).

32. Рудик Т.О. Електронне урядування як механізм протидії корупції. *Менеджмент XXI століття: сучасні моделі, стратегії, технології*. Вінниця: Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ. 2019. Ч. 2. С. 517-524.
33. Самодай В., Ковтун Г. Корупція: загрози та наслідки для соціуму. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. 8 с.
34. Скулиш Є., Мінняйло Н. Форми та види корупції: проблеми класифікації. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 93-100.
35. Суспільно-політичні настрої українців: результати дослідження громадської думки грудень 2024 року. URL: https://activegroup.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/241210_december.pdf (дата звернення: 16.04.2025).
36. Телешун Я.С. Клієнтелізм як складова функціонування фінансово-політичних груп. *Політичне життя*. 2017. № 3. С. 79-83.
37. Філіп М. Політична корупція, демократизація та реформа / Пер. з англ. С.Коткіна, А.Шайо. К.: КІС, 2004. 440 с.
38. Фісун О. Неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні. *Агора*. 2016. № 17. С. 9-13.
39. Хаванов А. Вплив корупції на економічну безпеку держави: аналіз механізмів та наслідків. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. 7 с.
40. Чемерис І.В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3(12). С. 110-118.
41. Чередниченко О.Ю. Організаційно-економічний аспект використання досвіду створення та діяльності антикорупційних структур країн ЄС в роботі щодо запобігання та протидії корупції в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. Вип. 58. С. 239-247.
42. Черніков Д.Ю. Інформаційно-комунікаційні технології як ефективний інструмент протидії корупції. *Молодий вчений*. 2018. № 11(2). С. 948-950.
43. Amundsen I. Political corruption: An Introduction to the Issues. Chr. Michels Institute, Bergen, 1999. 7 p.

44. Amundsen I. Political Corruption: An Introduction to The Issues. *Chr. Michelsen Institute Working Paper*. 1999. P. 1-39.
45. Gerring J., Thacker S. Political Institutions and Corruption: The Role of Unitarism and Parliamentarism. *British Journal of Political Science*. 2004. № 34.2. P. 295-330.
46. Hellman J.S., Jones G., Kaufmann D. Seize the state, seize the day: state capture and influence in transition economies. *Journal of comparative economics*. 2003. № 31.4. P. 751-773.
47. Kaufmann D. Corruption: the facts. *Foreign policy*. 1997. № 3. P. 114-131.
48. Kramer J. Political Corruption in USSR. *Political Research Quarterly*. 1977. № 30. P. 213-224.
49. U4. URL: <http://www.u4.no> (дата звернення: 16.04.2025).